

BIULETYN

Centrum Badawczo-Edukacyjnego
Konserwacji Zabytków PWSZ w Nysie

www.centrumkonserwacji.pl

maj 2011

nr 4

Szanowni Czytelnicy!

Projekt RESELTAM II, w którym uczestniczy Centrum Badawczo-Edukacyjne Konserwacji Zabytków przy PWSZ w Nysie, zaowocował już dwoma, spośród pięciu zaplanowanych, wyjazdów szkoleniowych, o czym szerzej piszemy w pierwszym tekście niniejszego Biuletynu.

Ponadto przekazujemy Państwu informacje na temat przeprowadzonych przez naszą instytucję badań konserwatorskich obrazu z Nasiedla, a także wybrane wiadomości z rejonu ochrony i konserwacji zabytków.

Polecamy także nasze stałe rubryki: Słowniczek konserwatora oraz Konserwatorskie zdjęcie miesiąca.

Zapraszamy do lektury!

W numerze:

Z życia Centrum

Dwa wyjazdy z RESELTAM II.....	str.1
Historia obiektu a badania konserwatorskie obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem z kościoła w Nasiedlu.....	str.2
Konserwacja zabytków w Polsce <i>Wiadomości zebrane na podstawie wybranych serwisów internetowych.....</i>	str.3
Słowniczek konserwatora.....	str.5
Konserwatorskie zdjęcie miesiąca.....	str.5

Z życia Centrum

Dwa wyjazdy z RESELTAM II

RESELTAM II "Wymiana wiedzy oraz dobrych praktyk pomiędzy osobami pracującymi w sektorze restauracji zabytków" jest projektem mającym na celu podniesienie wiedzy i umiejętności pracowników sektora konserwacji zabytków. Projekt ten jest kontynuacją projektu RESELTAM w trakcie którego utworzony został, oparty o e-learning, moduł szkoleniowy mający zniwelować braki w edukacji rzemieślników.

RESELTAM II zakłada organizację praktyk zawodowych dla studentów z każdego kraju partnerskiego, którzy w przyszłości będą dyplomowanymi konserwatorami zabytków. Każdorazowo w innym kraju partnerskim odbywa się szkolenie dla 30 osób, podczas którego studenci wraz z wykwalifikowanymi konserwatorami zabytków pracują wspólnie podczas renowacji i konserwacji obiektów najbardziej charakterystycznych dla kultury danego kraju.

W trakcie trwania projektu odbyły się już dwa wyjazdy szkoleniowe, w których udział wzięli konserwatorzy oraz studenci i absolwenci kierunku konserwacja zabytków.

Pierwszy wyjazd do Turcji odbył się w grudniu 2010. Uczestnicy warsztatów mieli okazję zobaczyć i uczestniczyć w konserwacji m.in. materiału ceramicznego - jednego z kluczowych elementów dekoracji sztuki południa, elementów drewnianych oraz metalowych. Poznali również techniki stawiania ścian i wykonywania tynków charakterystycznych dla tamtej kultury.

Fot. Uczestniczki pierwszego wyjazdu szkoleniowego projektu RESELTAM II

Podczas drugiego spotkania, które miało miejsce w Hiszpanii w marcu 2011 uczestnicy mieli okazję zapoznać się z metodami konserwacji drewna, ceramiki oraz elementów gipsowych. Poznali również tradycyjne techniki brukarskie. Każdorazowo szkolenie było połączone ze zwiedzaniem najważniejszych zabytków regionu.

Szczegółowe sprawozdania z wyjazdów są dostępne na naszej stronie internetowej w zakładce [RESELTAM II](#). Kolejne zaplanowane wyjazdy odbędą się w następujących terminach:

Włochy/Florence - lipiec 2011 r. (rekrutacja zakończona),

Francja/Avignon - październik 2011 r.

Ostatnie spotkanie w ramach projektu RESELTAM II odbędzie się w kwietniu 2012 r. i będzie miało miejsce w Polsce.

Historia obiektu a badania konserwatorskie obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem z kościoła w Nasiedlu

Obraz będący kopią Matki Boskiej Częstochowskiej dotarł do kościoła w Nasiedlu w 1736r wraz z księdzem Kladivo, który z kolei otrzymał go od parafian z Hulczina, którzy wrócili z pielgrzymki do Częstochowy¹. Przez pewien czas obraz leżał zapomniany wśród sprzętów księdza do momentu kiedy zainteresował się nim stolarz z Nasiedla. Miał on wykonać szafkę lub ramę dla „większego uszanowania” obrazu. W tym samym czasie pewien szlachcic dał temu samemu stolarzowi inny obraz do oprawy. Drugi zgodnie z wolą właściciela miał trafić do pobliskiego lasku. Służący odebrał więc obraz i powiesił go na wybranym przez szlachcica drzewie. Okazało się, że zaszła pomyłka i w lesie powieszono obraz księdza Kladivo. Proboszcz uznał, iż sama Matka Boska obrała sobie to miejsce i obraz pozostał tam aż do 1750.

Fot.1 Obraz przed konserwacją

Od 1750 roku w historycznych tekstach obraz opisany jest jako namalowany w technice olejnej przez nieznanego malarza, w kształcie wielokąta o wymiarach 50x75cm. Opisy donoszą również o przemalowaniu obrazu dokonanego w ramach „odnawiania” w 1855 roku oraz przemalowaniu w Nysy w roku 1945.

Odnowa polegała na podklejeniu płótna kolejnym od spodu, oczyszczeniu i uzupełnieniu ubytków. Artysta ten przemalował go, upodabniając do wizerunku Matki Bożej

Piekarskiej².

Obraz z wizerunkiem Hodegetrii, występujący w rejestrze zabytków pod nazwą „Matka Boska Częstochowska”, z datą postania ok. 1736r, został przywieziony do CBEKZ pod koniec 2010r, gdzie poddano go badaniom i wstępnemu rozpoznaniu przed podjęciem prac konserwatorskich (Fot. 1).

Mimo tytułu sugerującego podobieństwo do wizerunku „Czarnej Madonny” obecnie obraz w ogóle jej nie przypomina. Ponieważ przemalowanie obrazu nastąpiło dużo wcześniej nikt nie był w stanie określić w jakim stanie i czy w ogóle pod warstwami przemalowań istnieje barokowa kopia obrazu jasnogórskiego.

Postanowiono zatem poddać obraz, nieniszczącym badaniom polegającym na prześwietleniu promieniami RTG i IR. W obu przypadkach udało się dostrzec pewne różnice polegające na przesunięciu detali twarzy, zarysu nimbów itp. (fot. 2).

Fot. 2 Obraz w świetle RTG

Były one jednak na tyle subtelne, że zdecydowano się na wykonanie odkrywek. Te jednoznacznie potwierdziły obecność innego obrazu pod spodem. Ponadto o ile rezultatem wspomnianych wcześniej badań są czarno-białe fotografie lub klisze o tyle odkrywki ukazały nie tylko przesunięcia detali ale inne kolory szat.

Niestety stan zachowania odsłanianych fragmentów był wyjątkowo nierówny. Dolne partie zachowane były nieco lepiej. Twarze bardzo słabo, co było najpoważniejszą przyczyną podjęcia decyzji o pozostawieniu wszystkich przemalowań oprócz nieudanych retuszy z 1996r. Innym powodem była też znajomość metod konserwatorskich stosowanych po wojnie przez Łukasza Mrzygłoda. Podejmował się on przemalowywania czegokolwiek tylko w bardzo uzasadnionych przypadkach, szanując oryginalną substancję zabytkową.

W trakcie pozostałych czynności konserwatorskich, po usunięciu dwóch! płócien dublażowych okazało się również, że pierwotny format obrazu z pewnością był inny tj mniejszy. Dolna i górna wstawka w formie trapezów, jest wtórna, wykonana z innego płótna o drobniejszym splocie. Opisy historyczne mówiące o formacie 50x75cm muszą więc dotyczyć stanu po pierwszym przemalowaniu z połowy XIX wieku.

¹ K.F.Reittenharth. Kronika Parafii Nasiedle T.II s.3 za Ks. Karol Hoinka, Kult Obrazu Matki Bożej Nasiedlańskiej w latach 1736-1998, Opole 1998, s 28

² E. Kucharz. Hodegetrie jasnogórskie na Śląsku Opolskim. Opole 1995. s. 29 za Ks. Karol Hoinka, Kult Obrazu Matki Bożej Nasiedlańskiej w latach 1736-1998, Opole 1998, s 33

Bazylika św. Jakuba pomnikiem historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Bronisław Komorowski podpisał rozporządzenie o uznaniu zespołu kościoła farnego pw. św. Jakuba i św. Agnieszki w Nysie za pomnik historii. Pomnik historii to jedna z czterech form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Pomniki historii ustanawiane są od 1994 r. Do dziś to najwyższe wyróżnienie nadano 41 zabytkom.

Kościół św. Jakuba Starszego Apostoła i św. Agnieszki Dziewicy i Męczennicy w Nysie jest jednym z najwybitniejszych późnogotyckich kościołów halowych Europy Środkowej. Rozwiązania architektoniczno-konstrukcyjne zastosowane w bryle kościoła mają swoje analogie w słynnych realizacjach budowlanej strzechy Parlerów sytuowanych na terenie Czech i Niemiec Południowych. Wyjątkowa ranga artystyczna fary nyskiej przejawia się także w jej ocalałym wyposażeniu. Jako największa po katedrze wrocławskiej nekropolia biskupów wrocławskich, fara nyska jest skarbnicą rzeźby sepulkralnej mieszczącą nagrobki i epitafia wyższego duchowieństwa, a także elit mieszczańskich.

Fara w Nysie powstawała w kilku etapach. Swoją ostateczną formę kształt zawdzięcza mistrzowi Piotrowi z Ząbkowic działającemu w Nysie w latach 1424-1430. Nadał on kościołowi imponujących rozmiarów, wprowadził ambit, nakrył nawę główną sklepieniem sieciowym, a ambit - sklepieniem przerzutowym. Na zewnątrz otoczył korpus budowli szeregiem wysokich szkarp z kaplicami usytuowanymi pomiędzy nimi. W 1474 r. obok świątyni rozpoczęto budowę dzwonnicy.

Pod koniec XIX w. kościół przeszedł niekorzystną renowację, w ramach której zmieniono rysunek sklepień, ściany pokryto neogotycką polichromią, wybudowano kruchtę z bogatą dekoracją w kamieniu.

Zniszczenia II wojny światowej dotknęły także farę nyską. Na skutek ostrzału artyleryjskiego spłonął dach budowli i zawałił się fragment szczytu zachodniego. W latach 50. XX w. rozpoczęto gruntowną odbudowę fary. W wyniku działań ostatniej wojny i okresu powojennego okaleczony został także kontekst urbanistyczny kościoła. Pierwotnie, fara była ściśle otoczona przez zwarte pierzeje kamienic. Historyczną tkankę miejską unicestwiono w 80%, a powstałe w tym miejscu w latach 60. XX w. bloki mieszkalne tworzą bezstylowy krajobraz. Mimo wszystko, niepowtarzalna

sylweta kościoła, tak, jak w przeszłości, bardzo wyraźnie dominuje w panoramie Nysy.

Fot. Nyska fara - widok współczesny;
źródło: www.nid.pl

"Bitwa pod Grunwaldem" nieodwracalnie zniszczona

Badania konserwatorskie potwierdziły bardzo zły stan płótna "Bitwy pod Grunwaldem" Jana Matejki - poinformowała rzeczniczka Muzeum Narodowego w Warszawie Katarzyna Wakuła. Obraz nie zostanie wypożyczony na wystawę do Berlina, która rozpocznie się we wrześniu.

Jak poinformowała Wakuła, wyniki przeprowadzonych przez komisję konserwatorską badań nad obrazem Matejki jednoznacznie wskazują na wyjątkowo zły stan podobrazia, spowodowany przede wszystkim bardzo daleko posuniętym i nieodwracalnym procesem jego degradacji.

- Wyniki badań konserwatorskich, a także dbałość o ochronę dzieła będącego częścią dziedzictwa narodowego, wpłynęły na podjęcie decyzji o niewypożyczeniu obrazu "Bitwa pod Grunwaldem" Jana Matejki do Berlina na wystawę "Obok. Polska-Niemcy. 1000 lat historii w sztuce" - poinformowała Wakuła. Wystawa rozpocznie się 23 września i potrwa do 9 stycznia 2012.

- Decydujący wpływ na stan obrazu miało m.in. niszczące działanie grzybów strzępkowych. Badania płótna wykazały, że całkowicie utraciło ono swe właściwości mechaniczne - elastyczność i wytrzymałość na rozciąganie - dodała rzeczniczka muzeum. Zwróciła uwagę, że pomimo optymalnych i wykonanych na najwyższym poziomie zabiegów konserwatorskich, stan zachowania obrazu po konserwacji nigdy nie będzie pozwalał na jego zwijanie, konieczne przy transporcie płócien o tak dużych rozmiarach. - Przeprowadzone badania dostarczyły pełniejszej wiedzy o obiekcie i pomogły w skorygowaniu programu konserwatorskiego. Obecnie wykonywane są impregnacje przygotowujące obraz do zabiegu dublowania. Wcześniej usunięte zostało stare płótno dublujące i woskowo-żywiczną masą dublażową, a powierzchnię podobrazia oczyszczono przy zastosowaniu metod chemicznych i mechanicznych - wyjaśniła Wakuła.

Prowadzona obecnie konserwacja jest piątą w historii obrazu, ale dopiero drugą mającą gruntowny i kompleksowy charakter. Ogromne rozmiary obrazu (ponad 4 m na prawie 10 m powierzchni) wymogły konieczność przeprowadzenia konserwacji w miejscu, w którym obraz jest ekspozycyjny, w specjalnie do tego zaadaptowanej Sali Matejkowskiej Muzeum Narodowego w Warszawie.

Po raz pierwszy w historii Muzeum Narodowego w Warszawie, zwiedzający mogą śledzić na żywo proces konserwacji zabytkowego dzieła malarskiego. Prace konserwatorskie potrwały do września 2011 roku.

Od 26 kwietnia w księgarni Muzeum Narodowego zostało wystawionych do sprzedaży 99 fragmentów starego płótna dublażowego obrazu. Płótno utkane w żyrdowskiej firmie Luedert i Mueller w Tomaszowie Mazowieckim posłużyło zespołowi prof. Bohdana Marconiego do konserwacji obrazu po zniszczeniach w czasie II wojny światowej. Dublaż wykonany na masę woskowo-żywiczną był integralną częścią obrazu w latach 1948-2010, wzmacniając jego oryginalne podłoże.

Fot. Fragment płótna dublażowego spod obrazu "Bitwa pod Grunwaldem" oferowany do sprzedaży; źródło: www.mnw.art.pl

Dochód ze sprzedaży fragmentów płótna dublażowego przeznaczony zostanie na zakup aparatury badawczej niezbędnej do prowadzenia dalszych prac konserwatorsko-restauratorskich obrazu.

Zakończenie konserwacji dokumentów Instytutu Higieny SS

Konserwatorzy z Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau zakończyli konserwację zachowanej części dokumentacji Instytutu Higieny SS niemieckiego obozu Auschwitz. Prace trwały 3 lata i dotyczyły około 39 tys. dokumentów.

Każda strona dokumentów została najpierw zeskanowana, a następnie oczyszczona na sucho. Usunięto zabrudzenia i kurz. Dokumenty zostały „wykąpane” w roztworach wodnych, by wypłukać substancje degradujące i zakwaszające papier. Następnie uzupełnione zostały ubytki.

„Końcowy etap to strukturalne wzmocnienie dokumentów. Przy pomocy aerografu wprowadzono specjalne kleje, by w przyszłości papier był mniej podatny na uszkodzenia

mechaniczne” - poinformowali konserwatorzy.

Do dalszego przechowywania dokumentów w archiwum konserwatorzy wykonali pudełka z bezpiecznej, bezkwasowej tektury.

Nad konserwacją dokumentów przez trzy lata pracowało kilka osób. Prace, sfinansowane przez niemiecki kraj związkowy Nadrenia Północna-Westfalia, kosztowały ok. 2 mln zł. Dokumenty przechowywane są w archiwum Muzeum Auschwitz.

Fot. Konserwatorzy w trakcie prac nad dokumentami; źródło: www.auschwitz.org.pl

Instytut Higieny zajmował się wykonywaniem badań higienicznych i bakteriologicznych dla oddziałów SS, Wehrmachtu, policji i obozów koncentracyjnych. W dokumentach znajdują się dane personalne osób, które poddano badaniom, w tym członków załogi SS z KL Auschwitz oraz więźniów obozu Auschwitz i podobozów. Są także informacje o personalu kierowniczym instytutu oraz zatrudnionych do pomocy więźniach.

Instytut Higieny Waffen-SS i Policji w Auschwitz, Górny Śląsk (Hygiene Institut der Waffen-SS und Polizei Auschwitz O/S) powstał jesienią 1942 roku. Był filią Głównego Urzędu Higieny SS, który podlegał Głównemu Urzędowi Sanitarnemu SS (SS-Hauptsanitaeramt) w Berlinie.

Geneza powstania tej placówki w obozie koncentracyjnym Auschwitz nie jest do końca znana. Wydaje się, że mogło to być związane z rozbudową obozu oraz epidemią duru wysypkowego, która w 1942 roku nasiliła się w obozie, co powodowało zagrożenie dla zdrowia SS-manów i ich rodzin.

Do wiosny 1943 roku siedzibą instytutu był obóz macierzysty Auschwitz I. Następnie placówkę przeniesiono do pobliskiego Rajzka, gdzie funkcjonowała do ewakuacji obozu w styczniu 1945 roku.

Niemiecki obóz Auschwitz powstał w 1940 roku, KL Auschwitz II-Birkenau - dwa lata później i stał się miejscem masowej zagłady Żydów. Auschwitz III stanowiła sieć podobozów. Niemcy zgładzili w Auschwitz ponad 1,1 mln osób, głównie Żydów, a także Polaków, Romów, jeńców radzieckich i przedstawicieli innych narodów.

W 1947 roku powstało muzeum, które objęło byłe obozy Auschwitz I i Auschwitz II-Birkenau.

Replika – łac. replicare – powtarzać, powtórzenie dzieła przez samego twórcę, lub uczniów w warsztacie, replika autorska lub warsztatowa, w celu sprzedaży, np. repliki popularnego obrazu mistrza. Repliki mogły się różnić od oryginału wymiarami, techniką, małymi zmianami szczegółów.

Kopia – łac. copia – obfitość, wielka ilość, powtórzenie bardziej lub mniej dokładne dzieła sztuki przez innego artystę niż twórca oryginału. Bardzo popularne w starożytnym Rzymie było kopiowanie rzeźb greckich. Obrazy kopiowane technikami graficznymi, fotograficznymi, powielane w drukarniach.

Pastisz – wł. pasticcio – pasztet, dzieło sztuki tworzone jako kompilacja wybranych motywów z obrazów danego artysty lub swobodne naśladownictwo danego stylu epoki.

Reprodukcja – łac. reproductio – odtwarzanie, powielanie dzieła sztuki, obrazu, rzeźby sposobem mechanicznym, przy użyciu technik drukarskich odlewniczych, komputerowych.

Oleodruk – niem. oldruck – reprodukcja obrazu techniką oleografii, kolorowego druku na papierze kartonie z dodatkiem oleju lub pokrytego werniksem. Bardzo popularne w XIX wieku.

Rekonstrukcja – jest to przywrócenie formy brakującego detalu, ornamentu a także całkowite odtwarzanie zniszczonego oryginału, na podstawie zachowanych zdjęć, rysunków, powtarzalności formy detalu sztukatorskiego.

Falsyfikat – łac. falsus – fałszywy, celowe bardzo wierne naśladowanie dzieła sławnego mistrza, stosując sztuczne przyspieszone postarzenie powierzchni dzieła poprzez wytworzenie sztucznej patyny, spękań powierzchni, dziur po owadach, w celu wprowadzenia w błąd kupującego.

Bozzetto – wł. szkic, kontur - praca rzeźbiarza w formie szkicu projektowego w miękkim materiale, glinie, wosku, gipsie, drewnie, służąca do późniejszego powiększenia i wykonania w trwałym materiale. Wykonawcą ostatecznego dzieła mógł być inny artysta lub rzemieślnik.

Konserwatorskie zdjęcie miesiąca

Niniejsze zdjęcie przedstawia odkrywki wykonane podczas badań konserwatorskich obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem pochodzącego z kościoła w Nasiedlu.

Ukazują one inną kolorystykę i przesunięcia detali m. in. stopy Jezusa, ramienia i dłoni, kompozycji znajdującej się pod spodem, co pozwala sądzić, iż pierwotnie postać Dzieciątka była mniejsza.

Przemalowanie to zostało wykonane przez Lukasa Mrzygłoda z Nysy podczas odnowy obrazu w roku 1945. Artysta ten przemalował dzieło upodabniając je do wizerunku Matki Bożej Piekarskiej.